

PERJÉS GÉZA

MEGJEGYZÉSEK ZRÍNYI MIKLÓS VÁLOGATOTT LEVELEI ÚJ KIADÁSÁHOZ

A Zrínyi válogatott leveleit tartalmazó kötet, mint gondozói, Bene Sándor és Hausner Gábor írják,¹ „elsősorban a közép- és felsőfokú irodalom és történelem oktatás céljait” kívánja szolgálni. Véleményünk szerint a kötet célját eléri, amennyiben alkalmas eszköz arra, hogy a Zrínyi kezétől származó és az adott körülményeket jól megvilágító, valamint sok szubjektív elemet tartalmazó írásokkal tegye érzékelhetővé izgalmasan gazdag egyéniségét és megismerhetővé a történeti valóságot. Ez annál is inkább így van, mivel a Zrínyi összes műveit és leveleit tartalmazó Csapodi–Klaniczay-kiadvány könyvárusi forgalomban már nem kapható.² Ugyanakkor a kötet gazdag jegyzetanyaga oktatóknak és tanulóknak egyaránt nagy segítséget nyújt, elősegíti tájékozódásukat. Mindez még akkor is így van, ha a kötet összeállításába néhány, a későbbiekben bemutatásra kerülő hiba csúszott.

Miután azonban a kötetben közölt 170 levél és a függelékben lévő nyolc irat közül sok nincs benn a Csapodi–Klaniczay-kiadványban, a Zrínyi-kutatók számára is nagy segítség, hogy az azóta feltalált iratokat is közlik, megkímélve őket a különböző időben és helyen megjelent dokumentumok keresésétől. Sőt, a kötet tizenkét, legújabban előtalált, Zrínyitől származó, vagy neki tulajdonított levelet is közöl. A két kiadványt összevetve az eredmény a következő: 80 irat, illetve levél mindkét kiadásban megtalálható, 234 maradt ki az új kiadásból, 82 csak ebben a kötetben található meg. Az elhagyott iratok jelentős része katonai természetű, amit a hadtörténet kutatója csak azért nem nehezményez erőteljesebben, mert elfogadja a válogatás indokát, mely így hangzik: „Részben az újonnan előkerült források jellegéből, részben az irodalom- és történettudomány legfrissebb eredményeinek érvényesítéséből fakad, hogy válogatásunk középpontjában (R. Várkonyi Ágnes egyik tanulmányának címét kölcsönvéve) Európa Zrínyije áll.”³

Bene Sándor és Hausner Gábor joggal veti a Zrínyi-kutatók szemére, hogy a Csapodi–Klaniczay-kiadás óta megtalált iratokat – melyek pedig egyötödét teszik ki az összesnek – nem elemezte behatóan a kutatás, mint írják „nem követte a rájuk vonatkozó szakirodalom gyarapodása: a Zrínyi-misszilisek átfogó esztétikai, stilisztikai értékelése éppúgy várat magára, mint alapvető filológiai, szövegkritikai problémák ... tisztázása.”⁴ Hozzátehetjük ehhez: elmaradt hadtörténeti elemzésük is. Sőt, meg kell állapítanunk, hogy az a kincsesbánya, amit Zrínyi levelezése hadtörténeti szempontból jelent, napjainkig nincs teljes egészében kiaknázva. Széchy Károly, Klaniczay Tibor és jómagam ugyan kiadósan támaszkodtunk a levelekre, de ez távolról sem elég.⁵ Írásomban ilyen irányú jövőbeli kutatásokhoz előlegezek néhány gondolatot, főleg a kötetben megjelent új és a Csapodi–Klaniczay-kiadásban nem szereplő iratok katonai elemzésével, illetve bizonyos tévedések kiigazításával.

---

¹ *Zrínyi Miklós válogatott levelei.* (Válogatta, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta: Bene Sándor és Hausner Gábor) Balassi Kiadó, Régi Magyar Könyvtár, Források 6., (Szerk.: Kőszeghy Péter) Budapest, 1997. (A következőkben: ZMVL)

² *Zrínyi Miklós összes művei.* I-II. k. Budapest, 1958. (A következőkben: ZMÖM)

³ ZMVL 226. o.

⁴ ZMVL 228. o.

⁵ *Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós, 1620-1664.* I-V. k. Budapest, 1896-1902.; *Klaniczay Tibor: Zrínyi Miklós.* 2. kiad. Budapest, 1964.; *Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora.* Budapest, 1965.

A Muraköz védelme

A kötetben öt irat foglalkozik a Muraköz védelmével, közülük kettőt legújabban találtak meg, kettőt Csapodi közölt még 1962-ben és egy van olyan, mely a Csapodi–Klaniczay-kiadásban is megtalálható. A levelek különös érdekessége, hogy Zrínyi erőteljesen hangsúlyozza bennük a Muraköz és Stájerország védelmének funkcionális összefüggését.

Az első ilyen irat 1641 március elejéről származik és Zrínyi III. Ferdinándot tájékoztatja benne a Muraköz védelmével kapcsolatos gondjairól.⁶ Bevezetőjében nyugtázza a Haditanácsnak löfegyverek és tüzérségi anyag szállítására tett ígéretét, bár megjegyzi, hogy az „három erősség felszerelésére is alig elegendő”⁷ Viszont a Haditanácshoz küldött emberei „semmiféle választ sem kaptak” a kilátásba helyezett pénzbeli segítség ügyében. Pedig a pénz száz lovas felfogadására és Csáktornya várának megerősítésére kellene. Stájerország ugyan az országgyűlésnek „Kanizsa eleste előtt végzett korlátozó rendelkezése értelmében ... semmire sem köteles, mégis a fenyegető veszedelem miatt, a szomszédság diktálta együttérzéstől vezérelve, a jelenlegi szükségben gondoskodjék (ti. III. Ferdinánd – P. G.) mind a pénzbeli segítségről ... mind pedig tekintse meg a szigetnek és vidékének térképét, amelyet papírra rajzolva az alaposabb tájékoztatás kedvéért megküldtem, és vegye fontolóra, hogy Kanizsa egész környéke Radkersburgig már a török adófizetője, azért a magyarok és osztrákok onnan igen kevés bevételhez jutnak, s nem veszik magukra az onnan kilenc mérföldre eső sziget védelmének és megsegítésének gondját, hanem a védelem teljes terhét ránk hárítják. Pedig ha annyira hatalmas ellenségnek megfelelően ellenállni nem volnánk képesek (amitől Isten sokáig óvjon), és a mondott sziget az ellenség kezére jut, akkor a stájer tartomány, saját védelme érdekében, szükségképpen kénytelen lesz vagy Luttenberg és Friedau várát⁸ megfelelően megerősíteni, vagy újonnan más erősséget építeni, ott nagy költséggel katonaságot tartani, s neki kell majd a luttenbergi vidéket Stájerország más részeivel egyetemben, valamint a Dráva és a Mura folyókat megóvnia a török dühös pusztításáról.”

Szintén Kovács József László kutatásai nyomán vált ismerté Zrínyinek a stájer rendekhez írt levele 1657 márciusából.⁹ A levélben Zrínyi újfent Muraköz védelmének erősítéséhez kér támogatást. Már a levél bevezetése is érdekes: „török földön tartózkodó kémeimtől egyértelmű felvilágosítást kaptam arról, hogy a török hatalmas erőt készít elő a Velencei Köztársaság ellen, és a tenger melléki területeken, testvéreim birtokain, Buccarin és Vindodolon keresztül akar törni”. Miután Csáktornyt is fenyegeti a török, nem tudja Zrínyi Pétert megsegíteni, meg egyébként is, a helyzet sokkal komolyabb annál, semmint hogy elmulaszthatná a rendek tájékoztatását: „Bizony úgy van, hogy én már körülbelül húsz éve, mióta itteni birtokaim igazgatását kézbe vettem, minden törekvésemet, tehetségemet és költségemet amim csak volt, mindig arra fordítottam, hogy a csáktornyai várat tökéletes végvárrá alakítsam. Am ezt saját forrásaimból semmiképpen sem vihettek végbe, ezért, amint már eddig is, most is olyan állapotban van, hogy bizony egy mégoly kicsiny rajtaütésnek sem képes ellenállni, s még kevésbé valamely ostromnak az oly hatalmas ellenség részéről. Ilyen végszükségbe jutván, nincs más elképzelésem, mint hogy Nagyságos és Kegyelmes Uraságtokhoz folyamodjak, akik számára az említett vár eddig védőbástyául szolgált, és hozzájuk könyörögjek az erődítési munkálatokhoz szükséges segítségért és támogatásért.”¹⁰

Ezután egy kívánságlista következik, melynek főbb pontjai a következők:

1. Mielőbb küldjék el a rendek által felfogadott holland hadmérnököt, hogy a körülmények megvizsgálása után tervet készítsen a vár megerősítésére és egy hozzá vezető köves út megépítésére.

2. Sürgős segítségre van szükség a tüzérségi anyag megjavításához is: sok ágyú csöve ugyanis megrepedt, talpa pedig eltört; sok olyan ágyú van, „mellyel egyetlen lövést sem lehet

⁶ ZMVL 8. irat, 13. o. Az iratot Kovács József László találta meg.

⁷ Feltehetően Csáktornyáról, Légrádról és Kotorról van szó.

⁸ Radkersburg a Mura mentén Csáktornyától kb. 60 km-re északnyugatra; Luttenberg (Ljutomer, Szlavónia) a Murába ömlő Scavnica folyó partján kb. Csáktornyától 30 km-re északnyugatra; Friedau (Ormož, Szlavónia) a Drávánál, Csáktornyától kb. 25 km-re nyugatra.

⁹ ZMVL 98. levél, 95-97. o.

¹⁰ ZMVL 98. levél, 95-96. o.

megkísérelni,” küldjenek szakembert, akinek véleménye alapján kész ágyúit beküldeni Grazba javításra.

3. Gond van a mész előállításával is, mint írja: „ahol ugyanis rendelkezésre áll az elkészítéséhez szükséges kő, ott hiányzik a fa, ahol pedig van fa, ott nincs kő;” kéri a rendeket, hogy a mész gyártásához szükséges anyagot szállítsák le a Dráván és a Murán.

4. Nem tud „árokásó emberekhez jutni (németül Wossenstehernek hívják őket) ...”, akikre pedig nagy szükség lenne a falak és bástyák megerősítéséhez; négy ilyen munkást kér.

5. Miután fel kell tenni, hogy a törökök is élnek a várostromoknál általában használt tüzes szerszámok alkalmazásával, kéri, hogy küldjenek „négy ércből készült, németül Wasserpumpennek nevezett, tűz oltására alkalmas eszközt”.

6. Nagyon sok vashulladék halmozódott fel Muraközben, kéri, hogy „ezeket a stájer vidék vasolvasztó műhelyeiben be lehessen cserélni és ennek a várnak szükséges megerősítésére lehessen felhasználni”.

7. Ólomra, lőporra, kanócra és már várvédő eszközre most nem tart igényt és „a németül Pixenmeisternek (Büchsenmeister – P. G.) mondott tüz mesterek” kirendelését sem kéri, akikből egyébként „legalább nyolcra lenne majd szükség” – annál inkább szükség van „legkevesebb tízezer forintra”, melyből fedezni lehetne „a köves út elkészítését, valamint a falak és a bástyák megerősítését”.

Összefoglalva, kéri tehát a stájer rendeket, hogy a kért összeget adják megbízottja, Johann Fabri kezébe; ha ezt megteszik „bizonyosan meggyőződhetnek majd felőle, hogy minden vagyonomat, erőmet, tehetségemet és véretem is, miként azt jóemlékeztű őseim is tették, nem mulasztom el a kereszténység védelmére latba vetni”.

Majd egy hadászati-harcászati elemzéssel koronázza meg érvelését: „Ám ha ezzel a csekély katonasággal, amellyel ténylegesen rendelkezem és amellyel majd rendelkezni fogok, kevésbé tudom majd a nyílt mezőn, a végsőig küzdve visszaverni a török erőket, nem gondolhatom el, miképpen húzódnak vissza és kíséreljem meg a végső védekezést Csáktornya várában olyan feltételek között, amilyenek most uralkodnak benne.” Végül, mondhatni költség-haszon számításhoz hasonló érvekkel támasztja alá kérését: „Tehát lássák be, Nagyságos és Kegyelmes Urak, és buzgón vegyék szívükre, hogy amit most néhány ezer forinttal végbe lehet vinni, azt a jövőben nem lesz mód sok millióval sem a korábbi állapotba visszaállítani, s csupán két, legfeljebb három hónap áll előttünk, míg az ilyen hatalmas ellenséggel szemben segítségnyújtásra nyílik lehetőség, s ez idő alatt többet lehet mulasztani, mint amit évek hosszú során át mulasztottunk.”

A következő levelet, melyben a stájer rendeket tartományuk és a Muraköz védelmének stratégiai összefüggésére figyelmeztette, 1662. március 26-án írta Zrínyi.¹¹ Klaniczay Tibor könyvében foglalkozik a levéllel és méltatja heroikus hangvételét.¹² Hadtörténeti szempontból különös figyelmet érdemelnek a levél következő a mondatai: „Ha azt hiszitek, hogy a törökök csak rám haragszanak s engem fenyegetnek, aki pusztítottam és zaklattam őket, amennyire csak tudtam, azt mondom, hogy nagyon tévedtek, sőt ezzel az egy dologgal és móddal szereztem annyi évre biztonságot és megmaradást magamnak, és mondhatom, senkitől, s töletek sem volt valaha segítségem annyi bajban, sőt (meg kell mondanom, bár fájdalommal mondom), sokat szenvedtem a ti szomszédságtok miatt, és csak a török elleni vakmerő harc elhatározása mentett meg.”¹³ (Kiemelés tőlem – P. G.) A kiemelt részekben Zrínyi arra mutat rá, hogy a háborúban, különösen pedig a végvári háborúban, ahol kis erők küzdenek egymással nagy térben, a passzív védelem nem hozhat eredményt. Amikor tehát Bécs politikai megfontolásokból, egész pontosan azért, mert erőtlensége tudatában attól tartott, hogy a kisebb portyák és vállalkozások nagy háborúhoz vezethetnek, tiltotta az aktív, támadó fellépést, a háború legelemibb törvényszerűségét sértette meg, amit Zrínyi, mint katona és Muraköz biztonságáért felelős parancsnok nem fogadhatott el.¹⁴

¹¹ ZMVL 124. levél, 122-124. o. – A levelet Csapodi 1962-ben már közölte, de a korábban megjelent ZMÖM-be még nem került bele.

¹² Klaniczay, 709-710. o.

¹³ ZMVL 124. o.

¹⁴ A Muraköz védelmével és a végvári harc természetével hivatkozott könyvem VI. fejezetében foglalkozom. *Perjés*, 88. és köv. o.

Ugyanezen a napon a grazi Haditanácsnak is írt.¹⁵ A levélben tulajdonképpen a Zrínyi-Újvárt fenyegető veszedelemre hívja fel a figyelmet, de utal Stájerország és Muraköz védelmének stratégiai összefüggésére is: „A mostani nagyon veszedelmes időkben engem, új váramat (ti. Zrínyi-Újvárt – P. G.) – amely mind az én szigetem, mind az egész szomszédság védelmére épült – , valamint magát a szigetet végső pusztulás fenyegeti ...”¹⁶

Utalva arra, hogy kérte a stájer rendek segítségét, kijelenti, élete kockáztatásával is harcolni fog, majd a következőt írja: „Ha azonban a szükséges védelem megkövetelte segítség cserében hagy, korlátoznom kell dolgaimat, ki kell vonnom magamat e nagy veszedelemből, és biztonságomra kell gondolnom.” Ez a kijelentés, az előző levélnek egyik mondatával együtt, különös figyelmet és további vizsgálatot érdemel. Így hangzik ez a mondat: „Mert az idők megnehezédtek ... és fölismerem, hogy ezeket a végzetes nehézségeket az én vállam nem fogja elbírní. Ha tehát engem azért szomszédaim ügye és különösen a legkegyelmesebb uraink és királyaink iránti hűség nem indítana, azt hiszi valaki, hogy semmi módon nem tudom megtalálni a magam biztonságát? De bizony megtehettem volna és megtehetném jó és tiszta lelkiismerettel és jó hírrel; vannak erre példák és bizonyítékok mások részéről, nálam sokkal nagyobbaktól is, akik talán nem elviselhetetlen adóval megváltják teljes pusztulásukat.”¹⁷ Bene és Hausner figyelmét nem kerülték el ezek a különös kijelentések és így kommentálják: „a »védőbástya« szerepkör feladásával, a török (esetleg francia) szövetségkereséssel való fenyegetéssel a későbbi Zrínyi-publicisztikában is találkozunk.”¹⁸ Kérdés, hogy pusztá fenyegetődzésről van-e itt szó? Teljesen kizártnak kellene tartanunk, hogy abban a végletesen megromlott helyzetben, amibe az ország a hatvanas évek elején került, Zrínyi, hogy véget vessen a további pusztulásnak, a törökkel való megegyezésre gondolt, hasonlóan, mint mások? A török előtti hódolás kérdésének érzelmi és ideologikus elemektől mentes vizsgálata kellene a kérdés megoldásához.¹⁹

Végül 1663. április 30-i keltezéssel van egy levele Zrínyinek, melyben Stájerország és Muraköz védelmének összefüggésével foglalkozik.²⁰ Ezt írja benne Zrínyi-Újvárról: „Hogy nem védi Stájerországot, csupán az én szigetemet, az tudatlan és irigy beszéd ... Mert a sziget megtartásán vagy vesztén áll Stájerország megtartása vagy veszte is, lévén minden más védelem híján közvetlenül határos velem.”²¹

Zrínyi-Újvár építése

A kötetben öt olyan Zrínyi-Újvárral foglalkozó irat van, melyek nincsenek benne a Csapodi-Klaniczay-kiadásban. Ezek közül kettőt Csapodi már 1962-ben közölt az Irodalomtörténeti Közleményekben, három pedig azóta került elő. Időrendben első Zrínyinek 1661. június 28-án írt levele, melynek címzettje ismeretlen.²² A levél első mondata így hangzik: „Most kapom a hírt, hogy Pozsegából és máshonnan nagyszámú török jön Kanizsára, hogy új helyemen (ti. Zrínyi-

¹⁵ ZMVL 125. levél, 125-126. o. – Ezt a levelet is Csapodi közölte 1962-ben.

¹⁶ Uo. 125. o.

¹⁷ Uo. 123-124. o.

¹⁸ Uo. 278. o. – Hasonló megjegyzések a 306. és 307. oldalon.

¹⁹ A hódolás kérdéskörével kapcsolatban Zrínyi és az 1663-64-es háború c. tanulmányomban vetek fel néhány gondolatot. In: *Esterházy Pál: Mars Hungaricus*. (Sajtó alá rendezte, magyarra fordította, a jegyzeteket és a kísérő tanulmányt írta *Iványi Emma*) Zrínyi Könyvtár III. (Bev. és szerk.: *Hausner Gábor*) Budapest, 1989.

²⁰ ZMVL 138. levél, 134-136. o. – A levél a ZMÖM-ben is szerepel, csak ott a címzett még ismeretlen. Várkonyi Ágnes mutatta ki, hogy a levelet Zrínyi Velence bécsi követének, Sagredónak írta.

²¹ ZMVL 135. o. és ZMÖM 324. o.

²² ZMVL 118. levél, 116. o. – Az iratot Kovács József László találta meg és közölte. A kötet gondozói a levél „Excellenciás Uram” megszólításából kiindulva és abból, hogy szó esik benne Varasdról, főleg pedig a levél „sértett (és sértően rövid)” hangjából arra következtetnek, hogy a levél a Zrínyivel feszült viszonyban lévő Leslie varasdi generálisnak vagy Auersperg horvát főkapitánynak szól.

Újvárbán – P. G.) támadjanak meg.” Itt Muraköz és Horvátország védelmének stratégiai összefüggésére figyelmeztet: küldjön a címzett sürgős segítséget, „amennyit csak tud, mert ha a török ezt a helyet elfoglalja, elvesz a Sziget (ti. a Muraköz – P. G.) és Varasd is.” Bár korábban a címzett vonatkozó segítséget nyújtani a Muraköznek, most lelkiismerete „kényszerítésére és kötelességből”, mégis hozzá fordul, mert – fejezi be levelét – „ha a kereszténységet e dologban kár éri, elmondhatom majd, hogy én értesítettem Excellenciádat”.

A második levelet Varasd polgárainak írja 1661. július 25-én.²³ Így emeli ki Zrínyi-Újvár jelentőségét: „Nem kétlem, Kegyelmetek nagyon jól tudják, hogy a haza és az egész kereszténység számára milyen hasznos az a munka, amelyet nemcsak hogy megkezdtem, de nagyobbrészt majdnem be is fejeztem, s amiben barátaim és szomszédaim jóakaratóval igen nagyon dicsekedhetem.” Bizva a varasdiak jóakaratóiban és segítőkészségében, kéri, hogy jobbjáyaikat „egy hét munkára” rendeljék a várhoz.²⁴

A negyedik levelet Zrínyi 1661. augusztus 8-án írta. Címzettje Gersei Pethó János.²⁵ A rövidke levél első mondata így hangzik: „Minekutána engem ebben az én jó és a kereszténységnek hasznos munkámban minden környékbeli szomszéd napszámossal kisegített, ezért kérem Kegyelmedet is, nehány hétre küldjön segítségül mesterembereket, s hozzanak magukkal szekercéket is.”

A következő levél 1661. augusztus 1-én íródott. Címzettje Rottal János.²⁶ A levélben Zrínyi az utóbbi tíz év rossz gabonaterméséről ír, a tulajdonképpeni mondanivaló azonban Zrínyi-Újvárra vonatkozik. Kéri Rottal támogatását a vár építését ellenzőkkel szemben: „Úgy hallom, édes Bátyám Uram, az én jó szándékomnak és mostani fáradságomnak, kivel egy kis erősséget építetek, az udvarnál más interpretációja vagyon. Bizony szívem szerint bánkódom rajta, annyival inkább, hogy minden kedvem elvész minden serénsegre, és az jó Isten tudja, élni nem kívánok ilyenformán; de legalább az én jó okaimat, kikkel az épületre indítottam, senki bizony méltán nem impugnálhatja, melyeket, im, Kegyelmednek includáltam, és emellett Vitnyédy István uram által is mindenféle dolgaimról izentem.”

Egy tévedés kiigazítása

1647-ben Bécs megújítja a törökkel 1608-ban kötött zsitvatoroki és szőnyi szerződést, melynek egyik legfontosabb határozata a végeken dúló háború megszüntetése. 1650 elején a békét megerősítik és „ettől kezdve – olvashatjuk a kötet jegyzetanyagában – jó tíz éven keresztül (gyakorlatilag Zrínyi-Újvár 1661. évi felépítéséig) Zrínyi is szünetelteti a harcokat.”²⁷ Ez azonban tévedés, mert Zrínyi más végvári kapitányokkal együtt folytatja a háborúskodást, sőt, mint Várkonyi Ágnes írja: „1651-ben ... már mintha országos háború” kezdődne.²⁸ Bár Várkonyi Ágnes Zrínyinek több, ebben az időben indított jelentős vállalkozásáról ír, szükségesnek véljük, hogy foglalkozzunk az 1650 és 1661 között vívott harcaival. Ezek száma ugyanis nem csekély. Vagy húsz-huszonöt levélben van szó vállalkozásról, illetve annak tervéről.

Vállalkozás tervéről olvashatunk Zrínyinek a zágrábi káptalanhoz 1650. augusztus 23-án írt levelében. Igen nagyszabású, Petrinja körüli, tehát Csáktornytól mintegy 150 km-re tervezett

²³ ZMVL 120. levél, 120. o. – A levelet 1962-ben közölte Csapodi.

²⁴ Ez az a bizonyos „gratuitus labor”, melynek oly nagy jelentősége volt a végvári védelemben. *Perjés*, 59. o.

²⁵ ZMVL 122. levél, 121. o. – A levelet László Hermina és Lebar Mária közölte: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1984. 6. sz., 722-723. o.

²⁶ ZMVL 121. levél, 120. o. – A levelet Jenei Ferenc közölte: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1968. 5. sz., 691-692. o.

²⁷ ZMVL 247. o.

²⁸ Magyarország története tíz kötetben. 2. k.: Magyarország története 1526-1686. (Főszerkesztő: *Pach Zsigmond Pál*, szerkesztő: *R. Várkonyi Ágnes*) Budapest, 1985. 1043-1044. o.

portyáról van szó. Kéri a káptalan, hogy mivel „a mostani béke miatt” kevés a katonája, bocsássa rendelkezésére fegyvereseit.²⁹

Az év októberében újfent kéri a káptalan segítségét. Megint távoli vállalkozásról van szó, mert a hadak gyülekezése Zágrábtól délre, Túrmezőn menne végbe, október 10-én, egy héttel a levél megírása után. Ott kapják meg az egyes csapatok parancsnokai az utasítást arra nézve, „hogymit fogunk közösen tenni a kereszténység ellenségeivel szemben.” A vállalkozás azonban elmaradt, amint azt a káptalanhoz október 8-án írt leveléből tudjuk: „... mivelhogy Isten, akinek kezében van minden, a vizek bőséges áradása által másként rendelkezett velünk, és elvette az alkalmat a próbálkozástól, meghajlunk akarata előtt, és a vállalkozástól elállunk...”³⁰

1651. augusztusában vesz részt több főúrral együtt a nevezetes segedi vállalkozásban.³¹

Egyébként, még akkor is, ha Zrínyi komolyan vette volna a békét, török részről nem talált volna viszonzásra. Több levelében ejt szót erről. 1652. március 24-én Eszterházy Lászlónak írt levelében például ez olvasható: „Itten Horvátországban elég bontakozott és rémült állapotban vagyunk az török szándéka miatt. Elhittem, hogy Kegyelmednek is ennek az mastani üdőnek háborúsága miatt nagyon alkalmatlansága.”³²

Különösen nagy a veszély, ha a török támadását a természeti viszonyok is elősegítik. 1652 novemberében nem tudja, hogy elmehet-e egy temetésre, „mivel az őszi üdőben a Mura igen kezdett apadni, tudja pedig Kegyelmed (ti. Batthyány Ádám – P. G.) az itt való állapotunkat, hogy nem akkor mehetünk ki Muraközbe midőn magunk akarnánk, hanem amikor Isten akarja.”³³

Ha valamelyik levélben nincs is szó konkrét harcról, a török készülődésére életbe léptetett „vigyázás”-ban ott rejlik a harc lehetősége és szándéka is. Erről van szó Batthyányhoz 1653 júniusában írt levelében: „Azt is akarám Kegyelmednek értésére adni, hogy Kanizsára feles török gyülekezett, hová légyen szándékja, nem tudatik, mindazonáltal én itt szorgalmas vigyázásban leszek, tudom, hogy Kegyelmed is vigyázásban fog lenni.”³⁴

Máskor a török készülődéséről kapott hírek nyomán már nem csak vigyázásban van, hanem támadással akarja elhárítani akcióját. 1653. szeptember 15-én írja Batthyánynak: „Mióta minapiban írtam Kegyelmednek az török hírek felől, azuta mindennap kétszer is jünnek híreim, hogy az török bizonyosan valamely felé föl akar menni (ti. Körmend felé – P. G.) ... Ezelőtt úgy végeztem volt Kegyelmeddel, hogy Porszombatnál (Lentitől 12 km-re északra – P.G.), coniungálnánk magunkat, ha az török fölmenne, hogy azért Kegyelmednek mast is az a szándékja, jó, ha pedig másutt akarja is ... contentus vagyok vele.”³⁵

Végezetül idézzük még a II. Rákóczy Györgyhez, 1656. december 30-án írt levelét. A levél jól tükrözi a bécsi tiltások következtében előállt lehetetlen helyzetet és Zrínyi heves indulatát, mellyel azokra reagált: „Innen semmi újságokat nem tudok Nagyságodnak írnia, engem eléggé exerceál az udvar bosszúsággal, csaknem azt mondhatom, sem velem, sem nálom nélkül nem lehetnek német szomszédim. Ha békességet tartok törökkel, az is rossz, ha fölbontom, az sem jó. Buda felé indultunk vala e minap Bottyáni urammal, de ott is elrontá szép reménségünket egynehány koszos német. Győri király képétül voltak küldve, kikkel ötven török késérő volt már visszajűvőben, észben vévén azok bennünket, füstben ment minden fárodságunk. És noha semmit nem cselekedtünk, ugyan nyilván tudom, azért udvarbul elég galibám lesz érette, az törökre pedig nem haragszik egy rablásért.”³⁶

²⁹ ZMVL 54. levél, 53. o. – A levelet Csapodi 1962-ben közölte. Petrinja kb. 55 km-re fekszik Zágrábtól délkeletre.

³⁰ Uo. 57. levél, 54. o.

³¹ A vállalkozást megemlíti *Várkonyi Ágnes*, I. a 28. sz. jegyzetet, 1044. o. Részletesen foglalkozom a vállalkozással hivatkozott könyvem 120. oldalán.

³² ZMÖM 161. Levél, 158. o.

³³ Uo. 173. levél, 165. o.

³⁴ Uo. 179. levél, 171. o.

³⁵ Uo. 181. levél, 172-173. o.

³⁶ Uo. 232. levél, 248. o.

Iratok, melyeket jobb lett volna kihagyni a kötetből

Több olyan irat van a kötetben, melyek feltehetően – néha egészen biztosan – valótlanúságot tartalmaznak, és nem Zrínyitől származnak. Jobb lett volna tehát elhagyni őket. Ugyanakkor nagyon tanulságosak is, mivel, a korabeli kommunikáció és hírközlés nagy lendülettel megindult kutatásába illesztve őket,³⁷ mondhatni, a szenzációt hajhászó modern bulvársajtó előképe jelenik meg bennük. Nehezen lehetne Zrínyi hírnevét növelő propagandairatokat látni bennük, amint azt Bene Sándor teszi. Könnyen megcáfolható valótlanúságaik ugyanis éppen hogy Zrínyit dezavualhatták.

Különösen kitűnt szenzációjajhászásával az 1661 és 1666 között megjelent velencei „gazetta,” mely két olyan levelet is közöl Zrínyi aláírásával, melyről szinte teljes bizonyossággal elmondható, hogy nem tőle származik. Az elsőt, melynek címzettje I. Lipót és dátuma 1644. február 10., a gazetta március 1-i száma közli.³⁸ Az iratban a következő nyilvánvaló valótlanúságok vannak: az eszéki hadjárat során Zrínyi csapatai elfoglalták Szigetvárt, valamint Eszék várát és 14 000 törököt öltek meg. A bizonyíthatóan Zrínyi által írt iratok egyikében sincs szó ilyesmiről, így pl. abban sem, melyet Zrínyi február 11-én, tehát másnap ír a Haditanácsnak. Ebben nagyon pontosan rögzíti az eredményeket: „Babocsát, Berzencét elfoglaltuk és most is tartjuk. Pécs városát kifosztottuk és fölégettük ... A Dráva mellett Barcsot, a Szigetvárnál lévő Turbékot az eszéki híd közelében lévő Dárdát magával a híddal együtt, valamint a Dráva felé Branyavárat teljesen elhamvasztottuk, a tartomány nagyobb részét földúltuk és annyira elpusztítottuk, hogy aligha tud török sereg átvonulni rajta és ott tartózkodni.”³⁹ Elképzelhető vajon, hogy Zrínyi előző nap valótlanúságot írt volna a császárnak, amikor biztos lehetett benne, hogy a haditanácsosok referálnak erről a jelentéséről?

A velencei gazetta másik közlése hasonlóképpen valótlanúságokat tartalmaz. A Zrínyi aláírásával ellátott irat címzettje újfent I. Lipót és dátuma 1644. május 9.⁴⁰ Az iratban Zrínyi Kanizsa ostromáról jelent az uralkodónak. Ez olvasható benne: „Időközben jelentés érkezett a táborba kémeinktől, hogy a Szigetvár környékén nagy számban összegyülekezett törökök segítséget akarnak bejuttatni Kanizsára. Erre fel Hohenlohe gróf úr, aki az *arrafelé eső részen táborozott* (kiemelés tőlem – P. G.), megfeledezve a szükséges óvintézkedésekről, háromezer emberével nekivágott, hogy találkozzon és megütközzön az ellenséggel. Amikor messziről meglátta őket, és úgy vélte, háromszor annyian vannak... azonnal segítségül hivatott engem, aki Felsőged ötezer lovasával odasielve, szétvertem az ellenséget ...” A bizonyíthatóan Zrínyi által írt iratokban, de Eszterházy visszaemlékezésében sincs szó az esetről. Az irat szerkesztőinek tájékozottsága egyébként is nagyon hiányos volt. Tévedés pl. az, hogy Hohenlohe „az arra felé eső részen táborozott”, azaz az ostromzár keleti, a felmentő sereg török felé eső oldalán. Tévedés az is, hogy Kanizsának „fellegvára” volt. Az viszont, hogy Hohenlohe elmarasztalására és Zrínyi erényeinek kiemelésére ilyen történetet találtak ki, azt mutatja, hogy tudtak a két vezér feszült viszonyáról.⁴¹

Egyébként a katonai elemzés is a közlés valótlanúságát bizonyítja. Mint láttuk, az irat keltezése május 9. Tudjuk azonban, hogy a török felmentő sereg akkor még Eszéket sem érte el, és csak 26-án érkezett Szigetvár alá.

---

³⁷ Gondolok itt mindenekelőtt G. Etényi Nórának az 1663-64-es magyarországi török elleni háború német birodalmi visszhangját elemző alapos vizsgálódásaira. L.: *G. Etényi Nóra: A 17. századi közvéleményformálás és propaganda Érsekújvár 1663-as ostromának tükrében. Aetas, 1995/1-2. sz., 95-139. o., valamint Uő: Az 1663-64-es magyarországi török elleni háború a birodalmi nyilvánosság előtt. Kandidátusi disszertáció, Budapest, 1998.*

³⁸ ZMVL 149. levél, 147. o.

³⁹ ZMÖM 292. irat, 343-344. o. – A ZMVL jegyzeteiben ez olvasható: „a szigeti győzelem híre Zrínyi offenzív politikája mellett szolgált érvként.” (288. o.) – A mondottak szerint egy ilyen valótlanúság éppen ellenkező hatással lehetett hiszen az ellenpárt jól felhasználhatta Zrínyi kompromittálására.

⁴⁰ ZMVL 158. irat, 155-156. o.

⁴¹ Zrínyi és Hohenlohe feszült viszonyáról: *Perjés*, id. tanulmány, 69-70. o.

Katonai megfontolások alapján lehetetlen elfogadni az 1662. nyarán-őszén írt, Vitnyédyhez címzett iratban foglaltakat sem.⁴² A levélben arról van szó, hogy tizenkét gyalogos katona „kicsapott” Zrínyi-Ujvárból török területre és egészen Pécsig hatolt. Itt azonban „észrevették őket” és a pécsi török helyőrség katonáin kívül „az egész nép is ... többen ... ezer fegyveres embernél”, sőt még a kanizsai basa serege is megtámadta őket. A tizenkét katona hősiességét folytatva, nem adta olcsón életét: először visszaverték a török lovasság rohamát és magukhoz véve az elesett törökök fegyverét és puskaport, „ezek birtokában már hosszú harcra nyílt módjuk”. A hosszú harc eredménye: negyven török elesik, hatvan megsebesül és több mint száz ló pusztul el. De meghal három „legelőkelőbb török”, négy aga és néhány kisebb rangú tiszt. Végül győz a túlerő. A tizenkét katona, karddal a kézben utolsó rohamra indul, az ellenség sűrűjét keresve fel; tizenegy hősi halált hal közülük, egy megmenekül.

Elképzelhetetlen, hogy a katona Zrínyi ilyen hősi eposzba illő történettel akarta volna a közvéleményt lelkesíteni! Számolnia kellett azzal, hogy írását katonaviselt, a háborúhoz értő emberek is olvassák, akik azonnal felismerik a történet képtelenségét.⁴³

További szövegkritikai vizsgálatot igényelne Zrínyinek a regensburgi birodalmi gyűléshez 1664. január 24-én írt levele.⁴⁴ A levélben egy új, eddig ismeretlen momentum szerepel, az ti., hogy a téli hadjárat célja az eszéki híd felégetése volt. A Babocsán írt levélben ugyanis ez áll: „Holnap elhagyjuk ezt a helyet ... (és) nem térünk vissza, míg fel nem égettük az eszéki hidakat.” Tudjuk azonban, hogy a híd lerombolása csak egyik – és nem is a legfontosabb – célja volt a hadjáratnak. Másrészt, belegondolva a dolgokba, furcsának tartjuk, hogy Zrínyi már akkor tudta volna, hogy a hidat égetéssel fogják lerombolni. Végül is csupán egy technikai műveletről volt szó, amihez sokkal több konkrét adatra lett volna szükség, mint amennyivel az adott pillanatban rendelkezett. A problémát eldönti Eszterházy beszámolója, amiben ez áll: „Február elsején tehát ráléptünk ama méltán csodálatot érdemlő eszéki hídra; ... Sokáig tanácskoztunk, hogy ezt a szerkezetet ilyen kis sereg hogyan tudná szétrombolni, mivel nem kis veszélyt jelentene a késlekedés. Végül is az volt a határozat, hogy rakjunk tüzet a híd alatt, s úgy égessük el.”⁴⁵

Összefoglalás

Végeredményként és összefoglalásként el kell mondanunk, hogy a Bene Sándor és Hausner Gábor által gondozott kötet jelentőségét három körülmény adja meg:

1. Hasznos segítséget ad nem csak a közép- és felsőoktatás tanárai és tanulói számára, hanem a Zrínyi-kutatóknak is.
2. Felhívja a figyelmet a Zrínyi-levelek hadtörténeti fontosságára.
3. Újfént bizonyítja az irodalmárok, történészek és hadtörténészek együttműködésének fontosságát, amire e sorok írója e folyóirat hasábjain már figyelmeztetett.⁴⁶

⁴² ZMVL 131. irat, 129-130. o. – Az iratot 1962-ben Csapodi közölte.

⁴³ Befejezésként ez áll a levélben: „Én bizony méltónak itélem őket arra, *hogy bekerüljenek e század históriáiba és krónikáiba.*” Ezzel kapcsolatban ez olvasható a jegyzetekben: „Zrínyi tudatosan tesz különbséget a műfajok között (előbbi kifejezése a reprezentatív történeti műveket, utóbbi a rövidebb jelenkortörténeti összefoglalásokat jelöli), valamint utal a levél megírásának céljára is: a beszámoló szándékosan hírlevélnek készült, a külföldi terjesztés szándékával.” ZMVL 280. o. – Filológiai szempontból csábító, de a vázolt körülmények miatt nagyon problematikus következtetés.

⁴⁴ Uo. 138. levél, 146. o. – A levelet Bene Sándor találta meg és közölte. *Irodalomtudományi Közlemények*, 1992. 3. sz., 225-242. o.: „Zrínyi-levelek 1664-ből.”

⁴⁵ *Eszterházy*: i. m. 144-145. o.

⁴⁶ *Perjés Géza*: Az interdiszciplinaritás védelmében. Vita Bene Sándorral. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1997/4. sz., 797-813. o.